

MÉSZÁROS ÉVA

MTA Nyelvtudományi Intézete, Országos Orvosi Rehabilitációs Intézet

A személy- és számegegyeztetés hibái az agrammatikus beszédben

(Esettanulmány)

1. Bevezetés

Az előadás három agrammatikus afáziás igei személy- és számegegyeztetési feladatban nyújtott teljesítményéről számol be. A vizsgálat 108 mondatot tartalmazott, amelynek mindegyikéből hiányzott az igei személyrag. A vizsgálati személyeknek a hallott szerkezeteket az igei személyraggal¹ kiegészítve kellett megismételniük. Az agrammatikus válaszok elemzése alapján azt feltételezzük, hogy a helyettesítési hibák megjelenését egyfelől a vizsgálati személyek korlátozott szintaktikai kapacitása, másfelől pedig pragmatikai tényező befolyásolja.

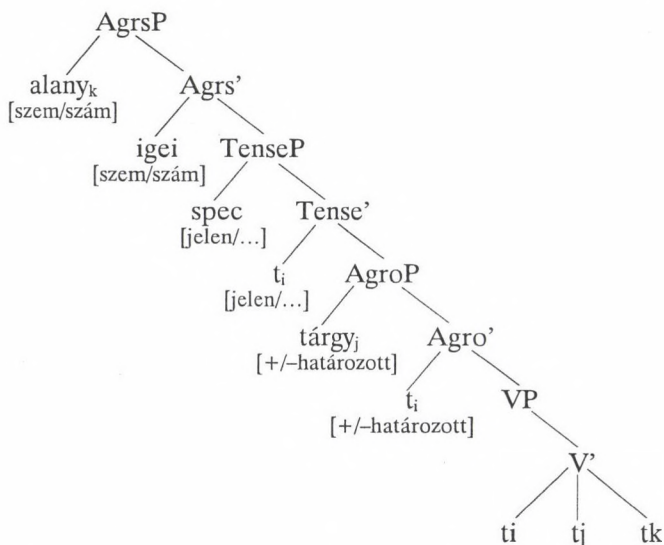
1.1. A szintaktikai jegyek ellenőrzésének folyamata

A Minimalista Program (MP) (Chomsky, 1995) szerint egy nyelvi kifejezés generálásához szükséges lexikai elemeket, amelyek fonológiai, szemantikai és morfoszintaktikai *jegyek által* reprezentáltak, ragozott formában hívjuk elő a mentális lexikonból. Ezek a jegyek a nyelvi feldolgozás eltérő szintjein kerülnek feldolgozásra. A fonológiai jegyek a Fonológiai Forma (PF), a szemantikai pedig a Logikai Forma (LF) szintjén interpretálható. Velük ellentétben, a morfoszintaktikai jegyek olyan formális jegyek, amelyek csak a szintaktikai komputációs műveletekben vesznek részt, a fenti két szint számára értelmezhetetlenek. Ennélfogva a kifejezés szintaktikai szerkezetének létrejötte után ezeket a jegyeket törölni kell a reprezentációból.

A törlés egyik eszköze a szintaktikai jegyek ellenőrzésének folyamata (Feature checking), amelynek során az ige morfoszintaktikai egyeztetőjegyeinek és a nominális összetevők ugyanazon morfoszintaktikai jegyeinek azonossága ellenőrződik. (Pl. ilyen jegyellenőrzési folyamat során kell ellenőrizni az ige személy/számegegyeztető je-

¹ A személyragokat a következőképpen rövidítettük. Esz1. = egyes szám, első személy; Esz2 = egyes szám, második személy; Esz3 = egyes szám, harmadik személy; Tsz1 = többes szám, első személy; Tsz2 = többes szám, második személy; Tsz3 = többes szám, harmadik személy.

gyeinek azonosságát az alanyi szerepet betöltő összetevő ugyanezen jegyeivel.) Az egyeztetési folyamat konfigurációs megkötése az, hogy az egyeztető összetevő (pl. az alany) és egyeztetett (pl. a ragozott ige) Specifikáló-Fej relációban legyenek egymással. Ehhez a nominális kifejezésnek a megfelelő funkcionális frázis specifikálójába, az ige pedig ugyanezen frázis fej pozíciójába kell mozognia. Amennyiben az ige és a nominális összetevő megfelelő jegyei azonosak, akkor az ige ezen szintaktikai jegyeinek ellenőrzése megtörténhet, s a jegyek törlődnek a szintaktikai reprezentációból. A jegyellenőrzés nem történik meg akkor, ha az egyeztetett és az egyeztető jegyei nem azonosak (pl. az ige Esz₁, az alany pedig Tsz₂ személyű). Az ige morfoszintaktikai jegyeinek ellenőrzését szemlélteti az 1. ábra. (A funkcionális kategóriák sorrendje bizonyos szempontból nyelvspecifikus.)

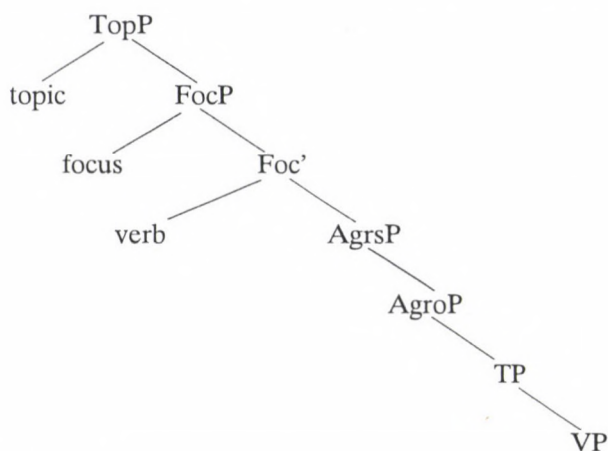
1. ábra. A magyar deklaratív mondat funkcionális projekciói.

Az ige interpretálhatatlan morfoszintaktikai egyeztetőjegyeinek (személy/szám és időjegyek) ellenőrzése több funkcionális csomópontban történik (Pollock, 1989). Az időegyeztető jegyé a TenseP, a személy- és számegeztesítő jegyeké az AgrsP, a tárgyjegyei pedig az AgroP funkcionális projekciókban. Az ige végigjárva ezen funkcionális csomópontok fej kategóriáit, ellenőrzi a megfelelő morfoszintaktikai jegyeinek azonosságát a specifikálóba mozgó nominális kifejezés hasonló jegyével. (A VP-ből elmozgott alany és a tárgy a nyomát a VP alatt hagyja $t_j t_k$. Az ige a nyoma az általa érintett összes funkcionális csomópontban megtalálható t_i .) A keletkezett szerkezet csak akkor grammatikus, ha minden morfoszintaktikai jegy ellenőrzése megtörtént, vagyis a jegyek azonosak.

1.2. Ragozott ígét tartalmazó magyar mondat szerkezete

A magyar mondatban az összetevők szintaktikai szerepét suffixumok fejezik ki, és nem a szórend. Az időjeles ige nek személyben és számban egyeznie kell az igével. Mivel az ige személyragja egyértelműen jelöli az alany személyét és számát, így a névmási alany elhagyható a mondatokból.

Pragmatikai szempontból a Topik és a Fókusz pozíciók különös jelentőséggel bírnak, de kitöltésük nem kötelező. A Topik pozíciót [Spec TopP] a már ismert információt hordozó összetevő tölti ki, ez az összetevő a mondat logikai alanyaként funkcionál. A mondat predikatív része erről az összetevőről tesz állítást. A predikatív részt a Fókusz vezeti be, amely a kijelentés fő állítását reprezentálja (É. Kiss, 1987, 1994; Kálmán, 1985a, 1985b). A magyarban bármely összetevő kitöltheti ezt a pozíciót, kiváltva az igemozgatást. A 2. ábra a magyar topikot és fókuszot tartalmazó mondat lexikális és funkcionális projekcióinak hierarchikus struktúráját mutatja.

2. ábra. Topikot és fókuszot tartalmazó magyar mondatok szerkezete

Amint látható, a projekciók sorrendje a következő: Topik frázis (TopP) > Fókusz frázis (FP) > Alanyi személyrag egyeztetésének projekciója (AgrsP) > Tárgyi egyeztetés projekciója (AgroP) > Igeidő egyeztetés frázisa (TenseP) > Igei frázis (VP).

A magyarban a tárgyas ige k a tárgy specifikusságától/határozottságától függően kétféleképpen ragozható (tárgyas vagy határozott ragozás és határozatlan vagy alanyi ragozás) (1. táblázat) (Bartos, 1997, 1999).

1. táblázat. Az alanyi és a tárgyas igeragozás paradigmája

	határozatlan/alanyi ragozás	határozott/tárgyas ragozás
Esz1	kap + <i>ok</i>	kap + <i>om</i>
Esz2	kap + <i>sz</i>	kap + <i>od</i>
Esz3	kap + θ	kap + <i>ja + \theta</i>
Tsz1	kap + <i>unk</i>	kap + <i>juk</i>
Tsz2	kap + <i>tok</i>	kap + <i>já+tok</i>
Tsz3	kap + <i>nak</i>	kap + <i>ják</i>

Amennyiben a tárgy határozott [+határozott/specifikus] jeggyel rendelkezik, akkor az ige a tárgyas paradigma szerint, ha a tárgy határozatlan ([–határozott/specifikus] jegyű), akkor az ige az alanyi paradigma szerint ragozódik. Az ige határozottság jegyének ellenőrzése az Agrop-ben történik.

2. A vizsgálat szerkezetek, vizsgálat menete, a vizsgálati személyek bemutatása.

A vizsgált szerkezetek: A 108 célmondat mindegyike egy személyrag nélküli igét, egy főnévi csoporttal kifejezett határozott tárgyat, és egy névmási alanyt tartalmazott. A hiányzó igei személyragot pontozott vonal jelezte a célmondatokban (1).

- (1) célmondat
Én ír..... a levelet.

A vizsgálat menete: A vizsgálatban részt vevőket egyénileg teszteltük. A vizsgálatvezető hangosan olvasta a hiányos szerkezeteket, amelyeket a helyes igei személyraggal kiegészítve kellett a vizsgálati személyeknek megismételniük. (A hiányos célszerkezeteket írásban is megkapták a vizsgálatban részt vevők.) A tesztelés egyénileg történt. Minden ülés a feladat begyakorlásával kezdődött. Amennyiben a vizsgálati személy egy célmondat megisméltése során több választ is produkált csak az utolsó választ értékeltük.

Vizsgálati személyek: A vizsgálatban három magyar anyanyelvű, jobb kezes agrammatikus Broca-afáziás beteg szerepelt. Mindhármuk spontán beszéde agrammatikus tüneteket mutatott: redukált frázishossz, egyzetető morfémák helyettesítése, ritkábban elhagyása. A CT-vizsgálat mindhármuknál bal oldali sérülést mutatott. A WAB afáziavizsgáló teszt magyar változata szerint (Osmánné Sági J., 1991) mindhárom beteg Broca-afáziásnak minősült.

A 2. táblázat a betegek klinikai adatait foglalja össze.

2. táblázat. A vizsgálati személyek klinikai adatai

Vsz.	életkor	sex	iskolázottság	károsodás helye	sérülés óta eltelt idő	afázis típusa	WAB AQ
SZV	42	férfi	17 év	Fronto-temporo-parietal	15 hónap	Broca	64.0
JS	57	nő	12 év	Frontal	5 hónap	Broca	48.6
SZÁ	50	nő	16 év	Fronto-temporal	6 hónap	Broca	52.0

3. A vizsgálat eredményei

3.1. A hibás válaszok mennyiségi elemzése

Amint azt a 3. táblázat mutatja, a helyes válaszok száma 128, a helytelen válaszoké pedig 196 volt. A hibás válaszok mindegyike raghelyettesítést tartalmazott, egyetlen személyrag elhagyással sem találkoztunk.

3. táblázat. A helyes és a helytelen válaszok megoszlása az Ige-Agr feladatban

	Helyes válaszok száma	Helytelen válaszok száma
Ige-Agr (324)	128 (0.40)	196 (0.60)

Összehasonlítva a többes számú ragok produkcióját az egyes számúakéval azt tapasztaljuk, hogy a többes számúak produkciója nehezebbnek bizonyult az egyes számúakénál. Az egyes számú személyragoknál összesen 88, a többes számúaknál pedig 108 helyettesítési hibát vétettek a vizsgálati személyek. Egyenként vizsgálva a hat személyrag produkcióját (4. táblázat), a legtöbb hibát a második személyű suffixumoknál, míg a legkevesebbet az egyes szám első személyű formánál találtunk.

4. táblázat. A helyettesítési hibák számának megoszlása a hat igei személyrag között feladatban

cél személyrag	Helyettesítések száma (196)
Esz1. -Om	8
Esz2. -Od	43
Esz3. -0	27
Tsz1. -juk	29
Tsz2. -játok	43
Tsz3. -ják	33

Összefoglalva a válaszok mennyiségi elemzését, a következőket állapíthatjuk meg: A vizsgálati személyek válaszainak 60%-a raghelyettesítést tartalmaz. Az egyes számú személyragok produkciója sikereesebb, mint a többes számúaké.

3.2. A helyettesített és a helyettesítő személyragok elemzése

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy milyen összefüggés van a helyettesített és a helyettesítő személyragok között, valamint azt, hogy milyen tényezők befolyásolhatják a leggyakoribb helyettesítő személyragok megjelenését.

A helyettesítő személyragok fajtái

Az igei személyragok nem tagolhatók egy személy- és egy számegeyztető jegyet jelölő morfémára. Ezeket a szintaktikai egyeztetőjegyeket morfológiailag egyetlen toldalék jeleníti meg. A hibás válaszokban megjelenő személyrag-helyettesítési hibákat aszerint csoportosítottuk, hogy a helyettesítő melyik szintaktikai egyeztetőjegyében tér el a célszemélyragtól.

A *számegeyztető jegy hibacsoportba* azok a helyettesítések tartoztak, amelyekben a helyettesítő személyrag csak a számegeyztető jegyében tér el a célszemélyragtól. A (2)-es példa ezt a csoportot szemlélteti. A helytelen válaszban a Tsz2 személyű *ti* névmás mellett megjelenő Esz2 *-od* helyettesítő személyrag csak számegeyztető jegyében tér el a Tsz2 személyű *-já + tok* célszemélyragtól. A célszemélyrag és a helyettesítőrag a személygeyztető jegyükben megegyeznek (mindkettő második személyű).

(2) célszemélyrag:

Ti számol + *já + tok* a pénzt.

ti-Tsz2 számol + tárgyas ragozás + Tsz2 *a pénzt* + tárgy eset

helyettesítő személyrag:

* Ti számol + *od* a pénzt

ti-Tsz2 számol + Esz2 (tárgyas ragozás) *a pénz* + tárgy eset

A *személygeyztető jegy hibacsoportba* azok a hibás válaszok tartoznak, amelyekben a helyettesítő személyrag kizárólag személygeyztető jegyében tér el a célszemélyragtól. A (3)-as ezt a hibatípust képviseli. A helyettesítő Esz3 személyű θ -zéró morféma csak a személygeyztető jegyében tér el az Esz1 személyű *-om* célszemélyragtól.

(3) célszemélyrag:

Én hallgat + *om* a zenét.

én-Esz1 hallgat + Esz1 (tárgyas ragozás) *a zene* + tárgy eset

helyettesítő személyrag:

* Én hallgat + *ja + θ* -a zenét

én-Esz1 hallgat + tárgyas ragozás + Esz3 *a zene* + tárgy eset

A *személy- és számegyeztető jegy hibacsoport* agrammatikus válaszaiban a helyettesítő inflexiós morféma mind személy, mind pedig számegyeztető jegyében eltér a célmorfémától. Ezt példázza a (4)-es, amelyben az Esz2. személyű *-od* helyettesítő rag mindkét egyeztetőjegyében eltér a Tsz3 személyű *-ják* célszemélyragtól.

(4) célszemélyrag:

Ők diktál + *ják* a levelet

ők-Tsz3 diktál + Tsz3 (tárgyas ragozás) *a levelet* + tárgyeset

helyettesítő személyrag

* ők diktál + *od* a levelet

ők-Tsz3 diktál + Esz2 (tárgyas ragozás) *a levelet* + tárgyeset

A helyettesítések negyedik csoportját a *paradigmaváltás* hibacsoport alkotja. Ezekben a válaszokban a határozott tárgy által megkövetelt tárgyas (határozott) igeragozást az alanyi (vagy határozatlan) ragozással helyettesítették a vizsgálati személyek. A hibáknak ezt a típusát mutatja a (5)-ös példa. Az Esz1 személyű *-om* célszemélyrag a tárgyas igeragozás, míg a szintén Esz1 személyű *-ok* helyettesítő személyrag az alanyi igeragozás paradigmájába tartozik.

(5) célszemélyrag:

Én csomagol + *om* a könyvet.

én-Esz1 csomagol + Esz1 (tárgyas ragozás) *a könyvet* (határozott tárgy)

helyettesítő személyrag

* Én csomagol + *ok* a könyvet.

én-Esz1 csomagol + Esz1 (alanyi ragozás) *a könyvet* (határozott tárgy)

A helyettesítő személyragok előfordulásának gyakoriságát mutatja a négy hibacsoportban az 5. táblázat. A célszemélyragokat az első oszlopban, a helyettesítő személyragokat pedig a vízszintes sorokban találjuk. A zárójelben levő szám azt jelzi, hogy az adott személyrag hányszor fordult elő helyettesítőként a célszemélyrag helyett.

A táblázat sötét négyzetei a nem létező helyettesítéseket jelölik. Nézzünk erre egy példát az I. hibacsoportból! Az egyes számú személyragok számegyeztető jegyének megváltoztatása mindig többes számú alakokat eredményez, vagyis nem lehet egyes számú a helyettesítő (ezt jelzik a fekete négyzetek az egyes számú célszemélyragok mellett). A többes számú alakok számegyeztető jegyének megváltoztatása viszont mindig egyes számú alakokat eredményez. Itt a helyettesítő személyrag nem lehet többes számú (ezt jelzik a többes számú célszemélyragok melletti fekete négyzetek).

További példa a II. hibacsoportból: Az egyes számú személyragok személyegyeztető jegyének megváltoztatása nem eredményez többes számú alakot, a többes számú alakok személyegyeztető jegyének megváltoztatása pedig nem eredményez egyes számú alakot. Ezeket a lehetetlen helyettesítőket jelölik a fekete négyzetek.

5. táblázat. A helyettesítő személyragok gyakorisága a négy hibacsoportban

cél-szemrag	I. számegegyeztető-jegy hiba		II. személyegyeztető-jegy hiba		III. számegegyeztető és személyegyeztető-jegy hiba		IV. paradigma-váltás		
	egyes szám	többes szám	egyes szám	többes szám	egyes szám	többes szám	egyes-szám (alanyi ragozás)	többes-szám (alanyi ragozás)	
Esz1		Tsz1 (1)	Esz2 (1) Esz3 (7)				9		18
Esz2		Tsz2 (7)	Esz1 (10) Esz3 (17)			Tsz1 (1)	8		43
Esz3		Tsz3 (6)	Esz1 (14)				7		27
Tsz1	Esz1(12)			Tsz3 (1)	Esz3 (7)			12	32
Tsz2	Esz2 (5)			Tsz3 (8) Tsz1 (2)	Esz1 (8) Esz3 (13)			7	43
Tsz3	Esz3(10)			Tsz2 (6) Tsz1 (2)	Esz1 (3) Esz2 (2)			10	33
	27	14	49	19	33	1	24	29	196
	41 (21%)		68 (35%)		34 (17%)		53 (27%)		

A Minimalista Program értelmében az ige a *jegyeit* (személy- és számegegyeztető jegyek) egyetlen funkcionális projekcióban az AgrsP-ben ellenőrzi. Ha az ige a morfoszintaktikai jegyeinek ellenőrzése során eléri ezt a csomópontot, akkor az elmélet szerint ebben a csomópontban képes mindkét jegyét ellenőrizni. Az első két hibatípus (*számegegyeztető jegy hiba; személyegyeztető jegy hiba*) megjelenése viszont éppen azt mutatja, hogy a személy- és számegegyeztető jegyek ellenőrzése egymástól függetlenül is végbe-mehet annak ellenére, hogy a feltételezés szerint egyazon projekcióban jelennek meg, s morfológiailag egyetlen suffixum testesíti meg őket.

A fenti két morfoszintaktikai jegy ellenőrzésének ez az elkülönülése lehetővé teszi, hogy két önálló funkcionális egyeztető csomópontot feltételezzünk, egyet a személy-, egyet pedig a számegegyeztető jegy ellenőrzésére. Átmenetileg fogadjuk el ennek a két projekciónak a létezését, és vizsgáljuk meg, hogy milyen pozíciót foglalnának el egymáshoz képest a célmondatok hierarchikus struktúrájában, amelyekben a feltételezésünk szerint a funkcionális projekciók a sorrendje kötött.²

A két (feltételezett) projekció pozíciójának meghatározásához 'a szintaktikai fa metszése' (Friedmann, Grodzinsky, 1995) elméletét használjuk fel, amelynek alapfeltételezése, hogy az agrammatikus nyelvi produkció oka a korlátozott szintaktikai kapacitás. Ennek következtében a funkcionális fejkategoriák nem képesek teljes funkcionális projekciókat alkotni. Egy 'sérült' projekcióban és a tőle magasabban elhe-

² Ez azt jelenti, hogy minden funkcionális projekció ugyanazt a pozíciót foglalja a mondatok hierarchikus szerkezetében.

lyezkedő funkcionális projekciókban a szintaktikai jegyek ellenőrzése nem mehet végbe. A jegyellenőrzésnek ez a hiánya a mondat felszíni szerkezetében különböző egyeztetési (személy/szám stb.) hibák megjelenésében nyilvánul meg. Az elmélet érdekessége, hogy szoros kapcsolatot tételez fel az agrammatizmus súlyossága és a funkcionális kategóriák sérülése között. Állítása szerint, minél magasabban helyezkedik el egy funkcionális projekció a mondat hierarchikus szerkezetében, annál valószínűbb a sérülése (azaz elmarad a morfoszintaktikai jegyek ellenőrzése), illetve minél alacsonyabban van egy projekció a szerkezetben, annál valószínűbb, hogy nem sérült (a szintaktikai jegyek ellenőrzése megtörténik).

Amennyiben elfogadjuk ezt az állítást, úgy a két szintaktikai egyeztetőjegy egymástól függetlenül megjelenő hibáiból következtethetünk a hozzájuk tartozó funkcionális projekciók hierarchiájára. Másként fogalmazva, ha egy hibás válaszban a két egyeztetőjegy közül csak az egyik egyeztetőjegy hibáját találjuk, akkor egyfelől azt feltételezhetjük, hogy az a funkcionális projekció, amelyben ezt a jegyet ellenőrizni kell, sérült, másfelől pedig azt, hogy ez a projekció magasabban van a szerkezetben, mint az, amelyben a másik jegynek az ellenőrzése megtörtént.

Mindezeket szem előtt tartva vizsgáljuk meg közelebbről, hogy a fenti elmélet milyen sorrendet jósol az általunk feltételezett önálló funkcionális projekciók pozíciójára vonatkozóan.

A *számegegyeztető* jegy hibacsoport esetén a predikció az, hogy a számegegyeztetésért felelős projekció magasabban helyezkedik el, mint a személyegyeztetésért felelős funkcionális csomópont. Ez az oka annak, hogy csak a személyegyeztető jegy ellenőrzése elérhető az agrammatikus vizsgálati személyek számára.

A *személyegyeztető* jegy hibacsoport a fentivel ellentétes sorrendet jósol. Mivel ezekben a válaszokban a számegegyeztetés megtörténik, feltételezhető, hogy ez a projekció alacsonyabban helyezkedik el, mint a személyegyeztető jegyet ellenőrző.

A *személy- és számegegyeztető* jegy hibacsoport esetén, mivel egyik egyeztetőjegy sem ellenőrzött, azt feltételezzük, hogy egyik projekció sem elérhető.

Amint látjuk, a *szintaktikai fa metszésének* elmélete ellentétes állításokat tesz a feltételezett két önálló egyeztetőcsomópontnak a célmondatok szintaktikai struktúrájában elfoglalt pozíciójára vonatkozóan.

Bár továbbra sem zárjuk ki annak a lehetőségét, hogy két önálló funkcionális csomópont létezik a személy-, illetve a számegegyeztető jegyek ellenőrzésére, a továbbiakban mégis egy másik lehetőséget feltételezünk. Nevezetesen azt, hogy az egyeztetőjegyek ellenőrzésének a folyamat két önálló lépésben, de egyetlen AgrsP projekcióban történik. Véleményünk szerint a *személyegyeztető jegy hibák és a számegegyeztető jegy hibák* oka, az hogy bár a megfelelő AgrsP funkcionális projekció elérhető, de a szintaktikai kapacitás korlátozottsága miatt a jegyellenőrzés két lépése közül csak az egyik történik meg (I–II. hibacsoportban). Annak a kérdése, hogy milyen tényezők befolyásolják azt, hogy a két lépés közül melyik történik meg, még további vizsgálatokat igényel. (A III. hibacsoport [5. Táblázat] esetén vagy egyik lépés sem történik meg, vagy el sem érhető az AgrsP csomópont.)

A továbbiakban vizsgáljuk meg a helyettesítő személyragok előfordulásának gyakoriságát. Amint azt az 5. táblázat mutatja, a leggyakoribb helyettesítők az Esz3 személyű *zéró* morféma és az Esz1 személyű *-om* személyrag. E két rag használatának preferenciája különösen a II. és III. hibacsoportokban tapasztalható (6. táblázat). A többi személyrag előfordulása, a Tsz3 személyű ragot kivéve, 10% alatt marad. Ezzel ellentétben az I. csoport válaszaiban a helyettesítő személyragok típusai egyenletesebb eloszlást mutatnak. Ebben a csoportban az Esz1 és Esz3 személyragok használatának preferenciája másként nyilvánul meg, mint a II. és a III. hibacsoportokban.

6. táblázat. A helyettesítő személyragok választásának aránya három hibacsoportban

	Esz1	Esz2	Esz3	Tsz1	Tsz2	Tsz3
I. Számegyeztetőjegy hiba 41	12 (29%)	5 (12%)	10 (25%)	1 (2%)	7 (17%)	6 (15%)
II. Személyegyveztetőjegy hiba 68	24 (35%)	1 (2%)	24 (35%)	4 (6%)	6 (9%)	9 (13%)
III. Személy- és számegyveztetőjegy hiba 34	11 (32%)	2 (6%)	20 (59%)	1 (3%)	0	0
összesen 143	47 33%	8 6%	54 38%	6 4%	13 9%	15 10%

A fentiek alátámasztásához tekintsünk először egy példát az I. hibacsoportból. Amint az 5. táblázat mutatja, a *számegyveztető jegy hiba* (a számegyveztető jegy ellenőrzésének hiánya) minden személyben egyetlen lehetséges helyettesítő személyragot eredményez. Ekkor a fent említett személyragok preferenciája abban nyilvánul meg, hogy több a számegyveztetési hiba azoknál a célszemélyragoknál, amelyeknél a számegyveztető jegy ellenőrzésének elmaradása Esz3 vagy Esz1 helyettesítő ragokat eredményez (a Tsz1 és Tsz3 célszemélyragok esetén).

A *személyegyveztető jegy hibacsoportban* a személyegyveztető jegy ellenőrzésének elmaradása minden személyben két lehetséges helyettesítő ragot eredményez. Például, egy első személyt jelölő személyragnak helyettesítője lehet egy második és egy harmadik személyű rag, egy második személyűé lehet egy harmadik és egy első személyű személyrag. Elvileg minden személyrag ugyanannyiszor jelenhetne meg helyettesítőként. A 6. táblázat azonban azt mutatja, hogy leggyakrabban az Esz3 és Esz1 ragokat választják helyettesítőként.

Ezeknek a ragoknak preferenciáját legjobban a III. hibacsoport (*személy- és számegyveztető jegy hibák*) mutatja. Ezekben a mondatokban sem a személy, sem pedig a számegyveztetés nem történik meg, így elvileg minden személyben bármely rag előfor-

dulhat helyettesítőként. A 6. táblázatban mégis azt látjuk, hogy három személyrag kivételével mindegyik helyettesítő Esz3 vagy Esz1 személyű.

Mi lehet az oka ennek a preferenciának? Erre a kérdésre kielégítő választ nem tudunk adni, pusztán két nem nyelvészeti magyarázatot említünk.

Az Esz3 személlyel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy tárgyas ige esetén a tárgyasság jelét (-ja) egy fonológiailag zéró alakú személyrag követi. Lehetséges, hogy ez az oka annak, hogy e ragnak a produkciója a legkönnyebb. Az Esz1 személyű rag gyakori előfordulásának pedig az lehet az egyik oka, hogy az első személy használatát sajtátjuk el legkorábban a nyelvfejlődés során.

Térjünk most vissza az 5. táblázat negyedik hibacsoportjára. Az ebbe a csoportba tartozó mondatok ellentmondanak a 'szintaktikai fa metszése' elmélet azon feltételezésének, hogy egy sérült funkcionális projekció fölötti funkcionális csomópontokban nem történhet meg a szintaktikai jegyek ellenőrzése. Ha ez így lenne, akkor nem lehetnének olyan agrammatikus magyar mondatok, amelyekben a tárgyi összetevő határozottság jegyének ellenőrzése nem történik meg, ugyanakkor az alany személy- és számegyeztető jegye ellenőrzött. A magyarban ugyanis az AgrsP magasabban helyezkedik el a szintaktikai fában, mint az AgroP, tehát ha AgroP elérhetetlen a jegyellenőrzés számára, akkor AgsP-nek is annak kell lennie (lásd 2. ábra). A negyedik hibacsoportot éppen azok a hibás válaszok alkotják, amelyekben az AgroP-ben nem történt meg az ige határozottság jegyének ellenőrzése, mivel az ige [-határozott], a tárgy pedig [+határozott] jeggyel rendelkezik (6).

(6) *Mi hajtunk a lovat.

mi-Tsz1 hajtunk-jelen/[+határozatlan] + Tsz1 a ló + tárgyeset / [+határozott]

Ugyanakkor az ige az alannyal személyben és számban egyeztetett, vagyis ezeknek a jegyeknek az ellenőrzése megtörtént. A szintaktikai fa metszésének hipotézise tehát nem képes kielégítő magyarázatot adni a tárgyi egyeztetés hibájára sem.

4. Összefoglalás

A jelen tanulmány három agrammatikus afáziás személy egyeztetési feladatokban nyújtott teljesítményét mutatta be. A helytelen válaszok elemzése arra utal, hogy a szintaktikai kapacitás korlátozottsága miatt csak az egyik morfoszintaktikai egyeztetőjegy ellenőrzése történik meg. Ennek egyik következménye, hogy bizonyos esetekben több lehetséges helyettesítő személyrag is keletkezik. Ilyenkor a vizsgálati személyek leggyakrabban az Esz3 és az Esz1 személyű személyragokat választják helyettesítőként. Feltételezésünk szerint ezt a választást nem grammatikai tényezők irányítják.

Másfelől a hibás válaszok alátámasztják azt a feltételezést, hogy az ige képes a szintaktikai jegyét egy sérült funkcionális csomópont fölötti funkcionális projekcióban

ellenőrizni. Ez a tény ellentmond a *szintaktikai fa metszés* hipotézisének (Friedmann; Grodzinsky, 1995), megerősítve azt a feltételezést, hogy ez az elmélet nem szolgál kellő magyarázattal a vizsgálatban feltárt egyeztetési hibákra.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy ezek az eredmények három agrammatikus vizsgálati személy teljesítményén alapulnak, így az eredményeink igazolásához további vizsgálatok szükségesek.

A kézirat elfogadva: 2002. február

Irodalom

- BARTOS, H. (1997): On 'subjective' and 'objective' agreement in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica*, 44, 3-4, 363–384.
- BARTOS, H. (1999): *Morfoszintaxis és Interpretáció: A Magyar Inflexiók Jelenségek Szintaktikai Hátere*. Doktori disszertáció, ELTE.
- CHOMSKY, N. (1995): *The Minimalist Program*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- É. KISS, K. (1987): *Configurationality in Hungarian*. Reidel, Dordrecht, and Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. KISS, K. (1994): Sentence structure and word order. In: KIEFER, F. – É. KISS, K. (eds): *The syntactic structure of Hungarian. Syntax and semantics*, 27, 1–90. Academic Press, New York.
- FRIEDMANN, N. and GRODZINSKY, Y. (1997): Tense and Agreement in Agrammatic Production: Pruning the Syntactic Tree. *Brain and Language*, 56, 394–425.
- KÁLMÁN, L. (1985a): Word order in neutral sentences. In: KENESEI, I. (ed.): *Approaches to Hungarian. Vol. 1*, 13–23. JATE, Szeged.
- KÁLMÁN, L. (1985b): Word order in non-neutral sentences. In: KENESEI, I. (ed.): *Approaches to Hungarian. Vol. 1*, 25–37. JATE, Szeged.
- OSMÁNNÉ-SÁGI J. (1991): Az afázia diagnózisa és klasszifikációja. In: *Ideggyógyászati Szemle*, 44, 339–62.
- POLLOCK, J. Y. (1989): Verb movement, UG and the structure of IP. *Linguistic Inquiry*, 20, 365–424.

ÉVA MÉSZÁROS

Person and number agreement errors in agrammatism

We investigated the person and number agreement performance of three agrammatic aphasics in verb completion task. 108 experimental items were collected to examine the production of verb agreement in a sentence context. Each experimental

item consisted of a present tense transitive verb without an agreement marker, a definite object expressed by a DP and a personal pronoun subject. The examiner read the incomplete sentences aloud and the patients were required to repeat the sentences with the correct inflectional ending. 196 suffix substitution errors were found in the agrammatic answers. The wrong suffixes were arranged into four groups depending on which agreement feature of the target suffix was altered. Generally, the number or person agreement feature was checked in the answers. This finding suggests the diversity of the person and the number feature checking in the course of syntactic derivation. On the basis of wrong suffixes we argued that in agrammatism the selection of the replacing suffixes is influenced by two factors. One of them is a limited syntactic capacity and the other is a so-called pragmatic one.

Recall that our findings were based on the performance of only three patients. In the future we intend to investigate the agreement process in other agrammatic subjects in order to find a more solid basis for our conclusions.